

دسترسی به اینترنت حق مستقل بشری: رویکرد نظام حقوق بین‌الملل و نظام حقوقی ایران

خدیجه اکرمی^۱

هدی غفاری^۲

ولی رستمی^۳

مهدی رضایی^۴

تاریخ دریافت مقاله: 1399/12/21 تاریخ پذیرش نهایی: 1400/05/26

چکیده

مجمع عمومی سازمان ملل متحد قطعنامه‌ی غیرالزام‌آوری در سال 2016 در رابطه با «ارتقاء، حمایت و برخورداری از حقوق بشر در اینترنت» را تصویب کرد. در این قطعنامه اهمیت اینترنت به رسمیت شناخته شد و در نتیجه بر حمایت از حق مردم برای دسترسی به اینترنت متمرکز گردید. با توجه به گسترش استفاده از اینترنت و اهمیت این فن‌آوری در وضعیت کنونی، این پرسش مهم مطرح می‌گردد که آیا حق بر دسترسی به اینترنت را می‌توان یک حق بشری مستقل در نظام حقوق بین‌الملل و نظام حقوق داخلی ایران تلقی کرد؟ می‌توان استدلال نمود که دسترسی به اینترنت خود یک حق اخلاقی بشری است و مستلزم دسترسی همه افراد بدون نظارت و بدون سانسور به این رسانه جهانی است که باید برای کسانی که قادر به تهیه آن نیستند به صورت رایگان ارائه شود. اینترنت باید یک حق جهانی تلقی شود زیرا لازمه داشتن حداقل‌های یک زندگی شایسته است. پذیرش این ادعا، برداشت ما از اینترنت را از یک فناوری به یک حق بشری تبدیل می‌کند. با این حال حق دسترسی به اینترنت نه در نظام حقوق داخلی و نه نظام حقوق بین‌المللی جایگاه یک حق مستقل بشری را ندارد.

کلید واژه‌ها

^۱ دانشجوی دکتری حقوق عمومی، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه، آزاد اسلامی، تهران، ایران. kh_akrami@yahoo.com

^۲ استادیار گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. (استاد راهنما و نویسنده مسئول): hodaghafari@yahoo.com

^۳ دانشیار گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (استاد مشاور): vrostami@ut.ac.ir

^۴ استادیار گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. (استاد مشاور): msa_rezaei@yahoo.com

اینترنت، حق، حقوق بشر، رسانه، نظام حقوقی ایران.

مقدمه

اینترنت مسائل حقوقی مختلفی را در سطح بین‌المللی ایجاد نموده است. نهادهای بین‌المللی، از اتحادیه بین‌المللی مخابرات تا مجمع عمومی سازمان ملل متحد، به‌طور روزافزون در زمینه‌ی مقررات‌گذاری اینترنت مداخله می‌نمایند. با توجه به اهمیت فزاینده‌ی اینترنت در جوامع بشری به عنوان ابزاری برای اشاعه اطلاعات و نشر عقاید و افکار مختلف، تعیین وضعیت کنونی حق دسترسی به اینترنت به عنوان حق مستقل بشری اهمیت زیادی دارد.

با تکیه بر کار اخیر گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد در مورد ارتقاء و حمایت از حق آزادی عقیده و بیان^۱، این مقاله تحلیل جامعی از حق دسترسی به اینترنت در قالب ماده 19 میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی 1966 و سایر اسناد بین‌المللی حقوق بشری ارائه می‌دهد. با بررسی تاریخچه تهیه‌ی میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، می‌توان استدلال نمود که با وجود این‌که در ماده 19 این میثاق حق دسترسی به اینترنت تصریح نشده است، اما چون در این ماده آزادی رسانه و آزادی اطلاعات مورد حمایت قرار گرفته است، می‌توان استدلال نمود که تدوین‌کنندگان این میثاق این هدف را داشته‌اند که در آینده حمایت‌های این سند مهم حقوق بشری به فن‌آوری‌های نوظهوری مانند اینترنت تسری یابد. عبارت رسانه در ماده 19 میثاق همراه با بندهای دیگر، را می‌توان به‌عنوان راهنما، در حل مسائل به کار برده که در ارتباط با اینترنت مطرح است. ماده 19 به صراحت از فن‌آوری‌های اتصال و دسترسی به اطلاعات حمایت می‌کند، و توانایی دولت‌ها را برای محدودیت محتوا محدود می‌کند. در حقیقت، برای سندی که بیش از شش دهه پیش تهیه شده است، ممکن است این استدلال که حق بر دسترسی به اینترنت در این سند شناسایی گردیده، شگفت‌آور باشد.

تضمینات ماده 19 میثاق، در مورد حق دسترسی به فن‌آوری‌های ارتباطی نیز خلاء اساسی در قوانین حقوق بشر را پر می‌کند. نخست این‌که حق بر برخورداری از فن‌آوری، در مقایسه با حمایت صرف از آزادی بیان و اطلاعات، تضمینات بیشتری را برای حمایت از حقوق بشر ایجاد می‌کند. این استدلال به‌ویژه در ارتباط با ماده 19 صدق می‌کند زیرا در این ماده رابطه‌ی نزدیکی بین آزادی بیان و وسائل ابراز عقیده وجود دارد. به‌عبارت دیگر، محدودیت ابزارهای ابراز عقیده

^۱ برای مثال نک: گزارشگر ویژه در مسائل مربوط به ارتقاء و حمایت از حقوق آزادی بیان و عقیده، فرانک لارو (U.N. Doc. A/HRC/17/27 (May 16, 2011))؛ هم‌چنین، نظریه عمومی شماره 34 کمیته حقوق بشر، در مورد ماده 19: آزادی‌های عقیده و بیان. (U.N. Doc. 15, U.N. Doc.)

لزوماً آزادی‌بیان را متأثر می‌سازد. بنابراین حمایت از ابزارهای ابراز عقیده می‌تواند به منزله‌ی حمایت از خود حق آزادی‌بیان تلقی گردد. دوم، حمایت از فن‌آوری‌ها این امکان را به فعالین حقوق بشر می‌دهد که در موضوعات مربوط به طراحی یک فن‌آوری ارتباطی، هر چند به‌ظاهر ارتباطی با حقوق بشر ندارد، اما به این دلیل که در واقعیت حقوق بشر را متأثر می‌سازد ورود نمایند. سوم، حق بر دسترسی به فن‌آوری‌های ارتباطی نشان می‌دهد که چگونه فن‌آوری‌ها می‌تواند بر حقوق بشر تأثیر بگذارد. نادیده گرفتن تأثیرات فن‌آوری‌های ارتباطی بر حقوق بشر، کدهای نرم‌افزاری، نحوه طراحی، ساختار و استانداردهای فن‌آوری ارتباطی خاص، می‌تواند پیامدهای غیر قابل جبرانی بر حقوق بشر داشته باشد.

با توجه به مباحث فوق، بررسی موضوع مهمی چون حق دسترسی به اینترنت به عنوان یک حق مستقل بشری اهمیت زیادی دارد. اگر حق دسترسی به اینترنت را یک حق بشری مستقل بدانیم، در نتیجه تضمینات حقوق بشر در ارتباط با کنترل دولت‌ها بر اینترنت و ایجاد محدودیت برای دسترسی قابل اعمال است. بنابراین، سانسور اینترنت و خاموشی اینترنت و ایجاد محدودیت در دسترسی به اینترنت نوعی نقض حقوق بشر محسوب می‌گردد و با ضمانت‌اجراهای حقوق بشر مواجه است. بنابراین پرسش اساسی این است که دسترسی به اینترنت در وضعیت کنونی نظام حقوق بین‌المللی بشر و نظام حقوق داخلی ایران حقی بشری مستقلی است؟ در این تحقیق نخست وضعیت حق دسترسی به اینترنت در سطح بین‌المللی با توجه به اسناد حقوق بشر بحث می‌گردد و سپس موضوع را از جنبه حقوق داخلی با توجه به قوانین و مقررات مربوط به حوزه‌ی فن‌آوری بحث می‌کنیم.

1. مفهوم حق

از منظر فلسفه حق، هر ادعایی را نمی‌توان «حق» شناخت. با توجه به این که حق‌ها مؤجد تکلیف بر عهده دیگران هستند و آزادی آن‌ها را محدود می‌کند برای شناسایی یک ادعا به عنوان حق توجیهات قوی لازم است (انصاری، 1399: 53).

بی‌تردید «حق»¹ یکی از مهم‌ترین اجزای مقوم «اخلاق»²، «حقوق»³ و «سیاست»⁴ در دنیای مدرن است. یکی از مهم‌ترین نکات در تاریخ پیدایش مفهوم و پدیده حق، مربوط به تفکیکی

1. Right
2. morality
3. law
4. politics

می‌شود که میان دو مفهوم «حق بودن»^۱ و «حق داشتن»^۲ پدیدار شده است. حق به معنای اول (حق بودن) که در مقابل «باطل و غلط» قرار می‌گیرد، همواره در عرصه‌های فکری به ویژه افکار سیاسی و اخلاقی حضور داشته است (راسخ، 1381: 148). وقتی از حق داشتن سخن می‌گوییم به آن معنا است که دارنده‌ی حق در وضعیت ویژه‌ای قرار گرفته است. مفهوم حق داشتن در روابط مختلف و یا به عبارت دیگر در گزاره‌های مختلف حق‌مدار معنای متفاوتی دارد. برای مثال به حق طلبکار برای دریافت طلب خود، حق فرد برای توزیع اموال خود به وسیله‌ی وصیت می‌توان اشاره کرد (ن.ک: قاری سیدفاطمی، ج 1، 1393: 42). بنابراین هنگامی که حق در معنای دوم به کار برده می‌شود، به معنای آن است که قانون به دارنده‌ی حق، امتیازی می‌دهد که می‌تواند حق خود را اعمال و دیگران را ملزم به رعایت آن نماید. امروز حق در حقوق به معنای دوم خود به کار برده می‌شود. بنابراین حق داشتن ملازمه‌ای با ناحق بودن دیگران ندارد.

حق در معنای دوم خود در چهار قلمرو مختلف حقوقی مورد استفاده قرار می‌گیرد: مطالبه، آزادی، قدرت (اختیار) و مصونیت. (قاری سیدفاطمی، ج 1، 1393: 43). «حق‌های مطالبه‌ای پیوسته در پیوند و هماهنگی با یک وظیفه متقابل هستند. بدین معنا چون این حقوق در حقیقت ادعای بر غیر است، در مقابل، وظیفه غیر در انجام و اجرای این‌گونه حق‌ها نمایان می‌شود.» (قاری سیدفاطمی، ج 1، 1393: 43). حق دسترسی به اینترنت در معنای حق مطالبه مورد نظر است.^۳ به این معنی که اگر دسترسی به اینترنت را یک حق بدانیم، برای دولت‌ها این الزام ایجاد می‌گردد که زمینه‌ی دسترسی به اینترنت را برای همه افراد جامعه فراهم نماید. هم‌چنین، دولت‌ها ملزم می‌گردند که مانع از دسترسی افراد یک جامعه به اینترنت از طریق فیلترینگ یا سایر ابزارهای محدود کننده نشوند.

2. حق بر دسترسی به اینترنت

در حال حاضر اینترنت در سطح بین‌الملل به شدت مورد توجه قرار گرفته است. نهادهای بین‌المللی از اتحادیه بین‌المللی مخابرات تا مجمع عمومی سازمان ملل متحد به طور فزاینده‌ای درگیر مباحث مربوط به مقررات‌گذاری اینترنت هستند (See e.g., Mueller, 2010; maurer, 2011; Ryan, 2012). نهادهای سازمان ملل متحد درباره موضوعات مختلفی از امنیت سایبری تا تبادل اطلاعات در اینترنت، مدعی نقشی در زمینه‌ی حکمرانی از طریق اینترنت می‌باشند. اینترنت

1. To be Right

2. To Have Right

3. برای تفصیل بحث در خصوص اقسام حق ن.ک (قاری سید فاطمی، ج 1، 1393: 43-47)

نیز به وضوح بیش از هر زمان دیگری به عنوان یک مسئله حقوق بشر در حال ظهور است. به عنوان مثال، گزارش گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد در مورد ارتقاء و حمایت از حق آزادی عقیده و بیان در ماه مه 2011، با اعلام «حق بر اینترنت به عنوان یک حق بشری» از سوی برخی مورد ستایش و از سوی عده دیگری مورد انتقاد قرار گرفت (See, e.g, penney, 2011; UN Report, 2011;) (cerf, 2012; Coldewey, 2012).

تا همین اواخر، در ارتباط با ابراز بیان به شکل برخط (آنلاین)، قوانین حقوق بشر به نظر غالباً با تحولات فن آوری حاضر بیگانه است. برای مثال، در گزارش 2009-2010 کمیته حقوق بشر،¹ به طور گذرا اشاره به اینترنت نموده است. در اظهار نظر خود در ارتباط با گزارش دولت‌ها، این کمیته حق بر آزادی بیان را تنها در ارتباط با حق روزنامه‌نگاران، سازمان‌های غیردولتی، مدافعان حقوق بشر، و متخصصان رسانه بحث نموده است.² واضح است که کمیته‌ی حقوق بشر در مورد این که به چه موضوعی رسیدگی کند با گزینه‌های دشواری روبرو است و در موارد مختلف موارد نقض بسیار جدی وجود دارد که توجه ویژه به آن را می‌طلبد. در عین حال که، حق بر اینترنت در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی به عنوان یک حق بنیادین شناخته نشده است، در این گزارش هیچ اشاره‌ای به حق آزادی بیان در اینترنت و یا آزادی بیان برخط نشده است. در این گزارش حتی حمایتی از وبلاگ‌نویسان، محتویاتی که از طریق کاربران ایجاد می‌گردد و رسانه‌های اجتماعی نشده است.

اخیراً، سازمان ملل متحد رویه‌های پیشین خود را تغییر داد. در چندین گزارش، گزارشگر

ویژه در خصوص ارتقاء و حمایت از حق بر آزادی بیان، «فرانک لارو»³ به حق بر دسترسی بر اینترنت به صراحت اشاره نموده است. این تغییر دیدگاه سازمان ملل متحد، عمدتاً از تجدیدنظر در نظریه عمومی کمیته میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در خصوص ماده 19 میثاق و دو قطعنامه اخیر شورای حقوق بشر ناشی می‌گردد (H.R.C. Res. 20, 2012; see G.A. Res.) (60/251, U.N, 2006). برای نمونه، در گزارش ماه می 2011، گزارشگر ویژه موضوعاتی مانند فیلترینگ و خاموشی اینترنت مطرح گردید. در این گزارش تأکید شد که باتوجه به اهمیت

¹ The Human Rights Committee. این نهاد سازمان ملل متحد وظیفه دریافت گزارش‌های دولت در ارتباط با رعایت مقررات میثاق

بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی را بر عهده دارد.

² Human Rights Comm., Rep. of the Human Rights Comm., Aug. 1, 2009–Jul. 31, 2010, 65(26), 68(24), 68(28), 70(20), 72(24), 75(9), U.N. Doc. A/65/40 (Vol. 1); GAOR, 65th Sess., Supp. No. 40 (2010) (responding to reports from Moldova, the Russian Federation, Mexico, Uzbekistan, and Israel).

³ Frank La Rue

اینترنت برای حقوق بشر، تسهیل دسترسی به اینترنت برای همه افراد، با کم‌ترین محدودیت ممکن در محتوای برخط، باید در اولویت همه کشورها باشد.^۱ نظریه تفسیری اصلاحی شماره 34 کمیته حقوق بشر که نگاه دقیق‌تری به رسانه برخط دارد، خاطر نشان می‌سازد که «دولت‌های عضو باید کلیه اقدامات ضروری را برای ارتقاء استقلال این رسانه‌های جدید انجام دهند و دسترسی همه افراد، به آن‌ها تضمین نمایند.» (General Comment No. 34, 2011) در قطعنامه شورای حقوق بشر در ژوئن 2012، از کشورها خواسته شده است «دسترسی به اینترنت و همکاری‌های بین‌المللی با هدف توسعه رسانه‌ها و امکانات ارتباطی و اطلاعاتی در همه کشورها را ترویج و تسهیل کنند.»^۲ گزارش‌های لارو بر اهمیت دسترسی به اینترنت برای آزادی بیان و سایر حقوق بشر تأکید کرده است، و برخی از اقدامات «قطع دسترسی به اینترنت به‌طور کامل» را «نامتناسب» و در نتیجه به دلیل نقض ماده 19 میثاق محکوم کرده است.^۳ در بیانیه مشترک گروهی از گزارش‌گران ویژه در مورد آزادی بیان، آمده است که: «آزادی بیان مشابه سایر ابزارهای ارتباطی، در مورد اینترنت نیز اعمال می‌شود.»^۴

گزارش اخیر لارو، بنیان اساسی را برای تحلیل مشروعیت اعمال محدودیت بر آزادی بیان و اطلاعات در فضای در اینترنت ارائه می‌دهد، و این بنیان را، در بین سایر موارد، در بند مربوط به آزادی رسانه (بند 2) ماده 19 میثاق قرار داده است. در گزارشات می و اگوست 2011، برای مثال لارو خاطر نشان می‌کند که قوانین اخیر حقوق بشر بر اینترنت، مشابه سایر رسانه‌های ابراز بیان، اعمال می‌گردد، او به صراحت استدلال می‌کند:

«هرکسی حق بر آزادی بیان از طریق هر نوع رسانه‌ی انتخابی، بدون در نظر گرفتن مرزها، را دارد. ماده 19 اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی با این دور اندیشی تهیه گردیدند که با پیشرفت فن‌آوری در آینده مطابقت داشته و اشکال جدید فن‌آوری که اشخاص ممکن است از آن استفاده نمایند را شامل گردد.»^۵

۱. گزارش می 2011 فرانک لارو

۲. H.R.C. Res. 20

۳. گزارش می 2011 لارو

۴. U.N. Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, OSCE Representative on Freedom of the Media, OAS Special Rapporteur on Freedom of Expression & ACHPR Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information, *International Mechanisms for Promoting Freedom of Expression, Joint Declaration on Freedom of Expression and the Internet* 1a (June 1, 2011), available at <http://www.osce.org/fom/78309>

۵. گزارش می 2011 فرانک لارو

در نتیجه، حمایت‌های حقوق بشری که به‌طور عام بر کلیه محدودیت‌های آزادی‌بیان و اطلاعات اعمال می‌گردد به همان اندازه بر ارتباطات و تبادل اطلاعات در فضای اینترنت نیز اعمال می‌گردد.

3. تاریخچه حق دسترسی به اینترنت به عنوان یک حق بشری

باتوجه به این‌که توسعه‌ی گسترده استفاده از اینترنت پدیده‌ای تازه است، بنابراین بحث از اینترنت به‌عنوان یک حق بشری سابقه طولانی ندارد. این موضوع در اجلاس‌های جهانی نیز مطرح گردید. هم‌چنین اسناد بین‌المللی غیرالزام‌آوری در این خصوص نیز تصویب شده است.

2-1. اجلاس جهانی جامعه اطلاعات 2003¹

در دسامبر 2003 اجلاس جهانی در رابطه با جامعه اطلاعاتی تحت نظارت سازمان ملل متحد منعقد گردید. بعد از مذاکرات طولانی بین نمایندگان دولت‌ها، تجار و جامعه مدنی اعلامیه اصول اجلاس جهانی جامعه اطلاعات مصوب گردید که اهمیت جامعه اطلاعات برای حفاظت و تقویت حقوق بشر را بار دیگر مورد تأیید قرار دهد. (Klang and Andrew, 2005:1)

بحث مهم این اجلاس در رابطه با نحوه «حکمرانی اینترنت» بود. در این راستا اقدامات سازمان در دو مرحله شکل گرفت که در مرحله‌ی نخست دو سند مهم به نام اعلامیه اصول و طرح عملیات منتشر شد. طبق اصل 48 اعلامیه اصول، حکمرانی اینترنت باید «چندجانبه، شفاف و دموکراتیک بوده و با مشارکت کامل دولت‌ها، بخش خصوصی، انجمن‌های مدنی و سازمان‌های بین‌المللی» باشد. این اصول در اجلاس سال 2005 تونس نیز تأیید شد. (قاجار قیونلو، 1386: 162)

ما نمایندگان مردم جهان، در ژنو از دهم تا دوازدهم دسامبر 2003 برای دور نخست اجلاس جهانی جامعه اطلاعاتی گردهم آمده‌ایم، تمایلات و تعهدات مشترک خود را به ایجاد جامعه اطلاعاتی با رویکرد توسعه‌محوری، جامعیت و مردم‌محوری اعلام می‌نماییم. در این جامعه اطلاعاتی، هرکس می‌تواند دانش و اطلاعات را ایجاد و یا از آن استفاده و یا به آن دسترسی داشته

¹. World Summit on the Information Society (WSIS)

². یکی از موضوعات مهم در مطالعات و پژوهش‌های حقوقی اینترنت، مسئله حکمرانی این فناوری نوین اطلاعاتی و ارتباطی است. دلیل اهمیت بحث، تأثیر آن در میزان قدرت دولت‌ها برای اعمال صلاحیت و کنترل اینترنت است و ثانیاً، حساسیت محافل و مجامع بین‌المللی - و به‌ویژه حقوق بشری - برای جلوگیری از انحصارطلبی قدرت‌های بزرگی است که بر زیر ساخت‌های فنی اینترنت تسلط دارند. (رضایی و بابازاده، 1393: 47).

باشد، که اشخاص، جوامع و مردم را قادر می‌سازد به قابلیت‌های خود جهت ارتقاء توسعه‌ی پایدار خود دست یابند و کیفیت زندگی خود را بر اساس اهداف و اصول منشور سازمان ملل متحد و احترام کامل و احترام به اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر ارتقاء دهند (Declaration of Principles, 2003).

ما بار دیگر بر جهان‌شمولی، تفکیک‌ناپذیری، وابستگی متقابل و همبستگی کلیه‌ی حقوق بشر و آزادی‌های اساسی از جمله حق توسعه، همان‌طور که در اعلامیه وین¹ قید شده است، تأکید می‌نماییم. ما هم‌چنین تأکید می‌کنیم که دموکراسی، توسعه پایدار و احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی و هم‌چنین حکمرانی خوب در همه سطوح به هم وابسته و همدیگر را تقویت می‌کنند. ما بیشتر برای تقویت حاکمیت قانون در بعد بین‌المللی و هم‌چنین در امور ملی مصمم هستیم.²

اصول اعلامیه‌ی جهانی جامعه اطلاعات به طور خاص به اهمیت حق بر آزادی بیان در جامعه اطلاعاتی اشاره می‌کند و اظهار می‌دارد:

ما، به عنوان بنیاد اساسی جامعه اطلاعات همان‌طور که در ماده 19 اعلامیه جهانی حقوق بشر بیان شده است که هرکسی حق آزادی عقیده و بیان را دارد، تأیید می‌کنیم؛ و این که این حق شامل آزادی داشتن عقیده به دور از دخالت دولت و جستجو، دریافت و پخش اطلاعات و ایده‌ها از طریق هر رسانه‌ای و صرف‌نظر از مرزها می‌شود. ارتباطات یک فرایند اساسی اجتماعی، یک نیاز اساسی بشر و پایه و اساس همه سازمان‌های اجتماعی است. ارتباطات برای جامعه یک نیاز اساسی است. همه افراد، در هر جایی باید فرصتی برای مشارکت داشته باشند و هیچ‌کس نباید از مزایایی که جامعه‌ی اطلاعات ارائه می‌دهد مستثنی شود (Declaration of Principles, 2003).

2-2. گزارش گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد 2011

در ماه مه 2011، گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد در زمینه‌ی ارتقاء و حمایت از حق آزادی عقیده و بیان، فرانک لارو،³ گزارشی را به شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد ارسال کرد که در آن به «بررسی روندها و چالش‌های کلیدی در مورد حق همه افراد برای جستجو، دریافت و انتقال اطلاعات و ایده‌ها از انواع رسانه‌ها پرداخته شد». در این گزارش، 88 توصیه در مورد ارتقاء و

1. Vienna Declaration

2. اعلامیه اصول، اجلاس جهانی در رابطه با جامعه اطلاعاتی 2003. این اجلاس یکی از مهم‌ترین رویدادهای بین‌المللی سال‌های آغاز هزاره سوم و شروع قرن بیست و یکم میلادی به‌شمار می‌رود، با صدور یک «اعلامیه اصول» و یک «یک برنامه عمل»، که در پایان نشست‌های سه روزه آن (ژنو: 10 تا 12 دسامبر 2003)، به تصویب رسید (معمد نژاده، 1382: 2).

3. Frank La Rue

حمایت از حق آزادی بیان برخط (آنلاین)، از جمله چندین مورد جهت دسترسی به اینترنت برای همه ارائه شد. سایر توصیه‌ها از دولت‌ها می‌خواهد که به حق گمنامی در وضعیت برخط (آنلاین) احترام بگذارند، قوانینی جهت حمایت از حریم خصوصی و حمایت از داده‌ها را تصویب نمایند، و افترا در فضای سایبری را جرم‌انگاری نمایند. توصیه‌های فرانک لارو را می‌توان این‌گونه تشریح کرد (Frank la Rue, 2011).

1. برخلاف هر رسانه دیگر، اینترنت افراد را قادر می‌سازد تا اطلاعات و ایده‌های مختلف را به صورت لحظه‌ای و ارزان در سراسر مرزهای ملی جستجو، دریافت و پخش کنند. اینترنت از طریق توسعه ظرفیت‌های اشخاص برای بهره‌مندی از حق آزادی عقیده و بیان خود، سایر حقوق بشری، باعث توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی می‌گردد، در کلیت خود نقش مهمی در پیشرفت بشریت دارد.
2. درحالی‌که اقدامات صورت گرفته در راستای فیلترینگ و مسدودسازی، دسترسی کاربران به محتوای خاص از طریق اینترنت را مختل می‌سازد، کشورها نیز اقداماتی را برای قطع کامل دسترسی به اینترنت انجام داده‌اند. گزارشگر ویژه، قطع ارتباط کاربران از دسترسی به اینترنت را فارغ از توجیه ارائه شده، از جمله به دلیل نقض حقوق مالکیت معنوی، غیرمتناسب و در نتیجه نقض ماده 19 بند 3 میثاق بین‌المللی مدنی و سیاسی می‌داند.
3. گزارشگر ویژه از همه کشورها می‌خواهد اطمینان حاصل کنند که دسترسی به اینترنت در همه زمان‌ها، از جمله در زمان ناآرامی‌های سیاسی، حفظ می‌شود.
4. با توجه به این‌که اینترنت به ابزاری ضروری برای تحقق طیف وسیعی از حقوق بشر، مقابله با نابرابری و تسریع در توسعه و پیشرفت بشر تبدیل شده است، اطمینان از دسترسی جهانی به اینترنت باید در اولویت همه کشورها باشد. بنابراین، هر کشوری باید با مشورت با افراد بخش‌های مختلف جامعه، از جمله بخش خصوصی و وزارت‌خانه‌های دولتی مربوطه، سیاست مشخص و موثری را تدوین کند تا اینترنت را برای همه اقشار جامعه قابل دسترس و مقرون به صرفه باشد.

2-3. قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد 2016

در تابستان سال 2016، شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد قطعنامه‌ای غیر الزام‌آور را تصویب نمود که در آن اختلال عمدی دسترسی به اینترنت توسط دولت‌ها را محکوم می‌کند. (Vincent, 2016) این قطعنامه تأکید کرد که «همان حقوقی که افراد به صورت آفلاین دارند نیز باید به صورت آنلاین تضمین گردد». (Vincent, 2016) اقدامات اخیر سازمان ملل متحد نشانگر

افزایش علاقه به اطمینان از دسترسی به اینترنت است. به‌علاوه، توصیه‌های این قطعنامه در رابطه با اینترنت تحت یک مکانیسم بین‌المللی بازبینی جهانی به شکل دوره‌ای نشان می‌دهند که حق بر اینترنت همان اهمیتی را دارد که حق بر غذا و یا آب برای بشریت دارند که هر دو پایه اساسی حقوق بشر می‌باشند (Szozkiewicz, 2018).

2-4. کنفرانس برلین

این کنفرانس در سپتامبر 2012 با هدف ایجاد فضایی برای گفتگوی ذی‌نفعان در رابطه با اینترنت و حقوق بشر تشکیل گردید.¹ در این کنفرانس حدود صد شرکت‌کننده از ادارات دولتی‌های مختلف، بخش خصوصی، دانشگاهیان و کارشناسان فناوری گردهم آمده‌اند. این کنفرانس با حمایت بخش آلمانی شرکت گوگل و انجمن صنعت اینترنت آلمان برگزار گردید. این کنفرانس به وضوح نشان داد که موضوع اینترنت تنها مختص یک حوزه نیست، با این حال، در رابطه با موضوع اینترنت ذی‌نفعان زیادی وجود دارد. در حالی که دولت‌ها مسئولیت سیاست‌گذاری در این حوزه را برعهده دارند، شرکت‌ها مسئول اجرای فن‌آوری‌های پشتیبان اینترنت، دانشگاهیان مسئولیت تحقیق در این زمینه و کارشناسان مسئول توسعه و ابراز عقیده می‌باشند. با وجود این که در سال 2011 این کنفرانس بر سیاست‌های امنیت بین‌المللی در رابطه با اینترنت متمرکز بود، اما کنفرانس دوم برلین در رابطه با فضای سایبری بر اینترنت و حقوق بشر و به‌طور خاص از سه جنبه زیر تمرکز داشت:

- ابتکارات موجود در زمینه حقوق بشر و اینترنت را با هم یکپارچه نماید. این امر موضوع مهمی است زیرا اینترنت را نمی‌توان بدون در نظر گرفتن ابعاد حقوق بشر تصور نمود.
- مشخص کردن این که در چه جایی سیاست‌های مرتبط با اینترنت با موضوعات حقوق بشر ارتباط می‌یابد و بحث در رابطه با رویه‌هایی که از طریق آن‌ها معیار حقوق بشر اینترنت را می‌توان در مذاکرات بین‌المللی و همکاری جهت تصمیم‌سازی گنجاند.
- توسعه توصیه‌ها در زمینه سیاست‌گذاری، مشترکاً به‌وسیله جامعه‌مدنی و دانشگاهی برای هریک از گروه‌های ذی‌نفع جهت توسعه و اجرای حقوق بشر در عصر دیجیتال.

4. ارتباط اینترنت با سایر حقوق بشر

¹. Berlin Conference the Internet and Human Rights: Last accessed on: December 2012. Available at: <http://internethumanrights.org/wordpress/>.

حق دسترسی به اینترنت از لوازم اعمال بسیاری از حقوقی می‌باشد که در اسناد حقوق بشری به رسمیت شناخته شده است در این قسمت ارتباط اینترنت با برخی دیگر از ابعاد حقوق بشر بحث و بررسی می‌گردد.

3-1. حق بر آزادی بیان

حق دسترسی به اینترنت ارتباط نزدیکی با حق آزادی بیان دارد که می‌تواند آزادی بیان را نیز در برگیرد. دو وجه اصلی اینترنت، محتوای اینترنت و زیرساخت اینترنت است. ایجاد زیرساخت‌های اینترنتی برای ارائه خدمات به عموم مردم ضروری است از این رو به اقدامات مثبت گسترده‌ای از سوی دولت‌ها نیاز دارد. با این حال، تلقی از محتوایی که بر روی اینترنت قرار می‌گیرد این است که باید برای همه مردم و با حداقل محدودیت در دسترس باشد؛ و اعمال محدودیت بر محتوا به‌عنوان نقض حقوق بشر و به عبارت دیگر نقض حق بر آزادی بیان تلقی می‌گردد.

قدرت اینترنت در حذف کنترل اطلاعات از سوی دولت است. با استفاده از اینترنت، هر شخص می‌تواند هر چیزی را منتشر نمایند، که در نتیجه این امکان را برای شهروندان فراهم می‌آورد که انحصار منابع رسمی دولتی را از بین می‌برد. این قابلیت ممکن است تهدیدی علیه نظام حاکم باشد و منجر به سانسور و قطع بسیاری از سرویس‌های اینترنتی در مواقع بحران گردد. بنابراین قطع یا سانسور اینترنت به نوبه خود به‌عنوان نقض آزادی بیان تلقی می‌گردد.

در گزارشی که به سازمان امنیت و همکاری اروپا در رابطه با دسترسی به اینترنت به‌عنوان یک حق بشری بنیادین ارائه‌گردید، تصریح شده بود که حق بر آزادی بیان باید یک حق جهان‌شمول باشد و هم‌چنین شامل فن‌آوری‌هایی گردد که این قابلیت را فراهم می‌سازد. محدودیت این حق و هر واسطه‌ای که برای تحقق آن لازم باشد فقط در صورتی مجاز است که با هنجارهای بین‌المللی مطابقت داشته و در تعادل با منافع عمومی باشد. علاوه بر این، نویسنده این گزارش متذکر شد که فناوری‌های جدید که برای کمک به آزادی بیان بوجود می‌آیند، نیاز به رویکردهای جدید دارند. بنابراین قواعد حاکم بر رسانه‌های غیردیجیتالی را نمی‌توان به‌عنوان پیش‌فرض بر رسانه‌های دیجیتالی نیز اعمال کرد. علاوه بر این در این گزارش اشاره شده که باید اقداماتی بیشتر برای دسترسی برخی گروه‌های آسیب‌پذیر مانند دسترسی کودکان به اینترنت و برنامه‌های سوادآموزی، نیز اتخاذ گردد. (Akdenian, 2012: 44)

3-2. حق بر آزادی اجتماعات

¹. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)

به‌طور سنتی، حق آزادی تجمعات و اجتماعات مسالمت‌آمیز، اعتراض در فضاهای عمومی فیزیکی مانند میادین شهری را در بر می‌گرفت، اما با پیشرفت فناوری، شاهد روشی انقلابی در نحوه برخورد و تعامل مردم در راستای اعمال این حق می‌باشیم. حتی برخی در این خصوص استدلال کرده‌اند که فضای سایبری در قرن بیست‌ویکم به میدان عمومی برای اعتراض تبدیل شده است (Douglas, Zenn, 2011: 4). امروزه ما شاهد افزایش ارتباط بین اینترنت و حق بر آزادی اجتماعات هستیم. اینترنت به ابزار مفید جهت سازماندهی اعتراضات و تجمعات تبدیل شده است (Douglas, Zenn, 2011: 4).

این حقیقت در شکل گسترده‌ای به‌رسمیت شناخته شده که بدون مشارکت اینترنت و شبکه‌های رسانه‌های اجتماعی مانند توئیتر و فیسبوک وقایع سیاسی مانند بهار عربی نمی‌توانست رخ دهد، یا حداقل در این مقیاس روی نمی‌داد. نقشی که این رسانه داشتند این بود که امکان ارتباطات و مخابره گسترده اخبار مربوط به اعتراضات و سایر اقدامات را فراهم نمود.

5. مخالفین و موافقین دسترسی به اینترنت به عنوان یک حق بشری

درباره شناسایی و یا عدم شناسایی حق‌های نوپدید دو جریان فکری در برابر هم صف آرایی می‌کنند: جریانی با رویکرد محافظه‌کارانه که در برابر شناسایی هر حق جدیدی مخالفت می‌کند، مگر این‌که این شناسایی از فیلتر معیارهای سخت‌گیرانه آن عبور نکند و جریان دیگر با رویکرد تحول‌گرایانه و پویا که در شناسایی حق‌های جدید خود را با محذوریتهای جدید مواجه نمی‌بینند (انصاری، 1399: 53). در ارتباط با حق دسترسی به اینترنت نیز دو جریان موافق و مخالف در برابر همدیگر قرار می‌گیرند که در این قسمت دیدگاه‌های هر یک ذکر می‌گردد.

5-1. دیدگاه‌های مخالف

مهم‌ترین انتقاد از مفهوم حق دسترسی به اینترنت به عنوان یکی حق بشری از سوی وینت سرف¹ که اغلب او را پدر اینترنت می‌نامند، صورت گرفته است. او در اظهارنظری در روزنامه نیویورک تایمز بیان می‌دارد که «فن‌آوری ابزار توانمندی حق است، نه این‌که خود یک حق باشد.» او استدلال نمود که شناسایی اینترنت به‌عنوان یک حق بشری نادرست است (Cerf, 2012:25) (Coldewey, 2012)

1. Vint Cerf

«قیود متعددی در ارتباط با آنچه می‌توان حقوق بشر نامید، وجود دارد. به بیان ساده‌تر، برای این‌که موضوعی به‌عنوان حقوق بشر طبقه‌بندی گردد لازم است که آن موضوع برای یک زندگی سالم، و با معنا، مانند رهایی از شکنجه و آزادی وجدان، ضرورت داشته باشد. قراردادن فن‌آوری خاصی در دسته‌بندی حقوق بشر اشتباه است، زیرا با گذشت زمان باعث می‌گردد به چیزهای اشتباه ارزش داده شود.» (Cerf, 2012: 25; Coldewey, 2012). بنابراین از دیدگاه سرف «تکنولوژی ابزار اعمال حق است نه این‌که خود یک حق باشد». سرف می‌پذیرد که اینترنت نقش مهمی در مشارکت مدنی بازی می‌کند که منجر به این نتیجه‌گیری از سوی او می‌گردد که حق دسترسی به اینترنت باید یک حق مدنی باشد، اما او این استدلال، که حق دسترسی به اینترنت شأن عالی حقوق بشری دارد را رد می‌کند (Cerf, 2012). سرف متذکر می‌گردد که اقدام مثبت در تدارک حق دسترسی به اینترنت نوعی تحمیل تکلیف سنگین بر دولت‌ها است و به هر حال دولت‌ها حتی ملزم نیستند که برای کلیه شهروندان خود امکان دسترسی به سایر اشکال ارتباطات هم‌چون تلفن را فراهم آورند.

این انتقاد بر دیدگاه سرف وجود دارد که اینترنت ممکن است اهمیت کمتری از برخی از اقسام حقوق بنیادین بشری مانند حق بر «رهایی از شکنجه یا آزادی وجدان» داشته باشد، اما می‌توان این حق را در مقایسه با سایر حقوق بنیادین بشری که در ماده 25 اعلامیه جهانی حقوق بشر مقرر شده، از جمله «حق بر سطح زندگی مناسب به ویژه از حیث خوراک، پوشاک، مسکن، مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری» ارزیابی نمود. دیدگاه‌های سرف بحث‌های زیادی را در رابطه با حوزه حقوق بشر و این‌که آیا دسترسی به اینترنت باید جایگاه حق بشری داشته باشد را موجب گردید است.

موسسه غیرانتفاعی تحت عنوان حقوق بشر با دیدگاه سرف در این خصوص موافق است به این جهت که طرح بحث در رابطه با فن‌آوری در کانون مباحث حقوق بشر را اشتباه می‌داند. این موسسه استدلال می‌کند که اجزاء تشکیل دهنده اینترنت از جمله پروتکل‌ها، سیم‌ها و غیره... چیزی بیشتر از چکش یا میخ برای ساخت یک خانه نیست، بنابراین طبقه‌بندی آن به‌عنوان یک حق بشری به یقین اشتباه است. نتیجه این‌که اینترنت همانند خانه چیزی بیشتر از اجزای تشکیل دهنده آن نیست.^۲

1. A Human Right

سازمان غیرانتفاعی که خود را وقف ارائه خدمات پایه برای دسترسی به تلفن و اینترنت برای کشورهای در حال توسعه و شهروندان کشوری که دولت‌هایشان حق دسترسی به اینترنت را محدود و یا آن را قطع می‌کند، نموده است.

2. Ahumanright.org, Right, a Human. A Human Right: Everyone Connected, <http://ahumanright.org> Accessed 10 december 2015.

برایان اسکایپس، از استدلال سرف به این دلیل دفاع می‌کند که معتقد است طرفداران تسری حقوق بشر به اینترنت معیارهایی که برای تشخیص یک امر به‌عنوان حقوق بشر ارائه می‌دهند، اشتباه است. استدلال اسکایپس این است که حقوق بشر فقط باید از مواردی که برای عضویت در یک جامعه سیاسی ضروری هستند، محافظت کند و گرچه اینترنت برای عضویت از نظر ابزاری ارزشمند است، اما نباید آن را به‌عنوان یک حقوق انسانی به‌خودی‌خود دید زیرا از ضروریات عضویت در جامعه سیاسی نیست. مدافعان حق دسترسی به اینترنت به‌عنوان یک حق بشری در حقیقت کارآمدی حقوق بشر در کلیت خود به‌عنوان ابزاری برای توجیه در عرصه‌های مختلف سیاست جهانی را کاهش می‌دهند زیرا به فرآیندی منتهی می‌گردد که تورم حقوق بشر نامیده می‌شود (Skepy, 2012: 16).

برخی دیگر استدلال می‌کنند که تلقی از حق دسترسی به اینترنت به‌عنوان یک حق بشری تمسخرآمیز است، زیرا به این معنی است که همه افراد بشر تا زمان اختراع اینترنت از این حق بنیادین بشری محروم بوده‌اند. این تفسیر در صورتی که حق بر اینترنت را حقی طبیعی، غیرقابل سلب تلقی کنیم، امری غیرمنطقی خواهد بود (Skepy, 2012: 16).

سایرین به این حقیقت اشاره می‌کنند که این خود اینترنت نیست که حق تلقی می‌گردد بلکه برعکس حق دسترسی به اینترنت است که باید حقی مقدس تلقی گردد. معاون رئیس اتحادیه اروپا، ویوینانس ردینگ^۱ اظهار داشت که «بنابراین قواعد مقرر می‌دارد که هرگونه اقداماتی در مورد دسترسی یا استفاده از خدمات یا برنامه‌های اینترنتی باید با ملاحظه احترام به حقوق اساسی و آزادی‌های اشخاص حقیقی از جمله حق حفظ حریم خصوصی، آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات و آموزش و هم‌چنین دادرسی منصفانه صورت گیرد (Cerf, 2012). بنابراین محرومیت از این حق از طریق سانسور یا جلوگیری از دسترسی به خدمات اینترنتی می‌تواند به منزله‌ی نقض چند حق بشری تلقی گردد که از طریق مشارکت آنلاین قابلیت اجرا دارد.

5-2. دیدگاه‌های موافق

از دیدگاه لارو دسترسی به اینترنت خود یکی از اقسام حقوق بشر است او تأکید دارد که «اینترنت به ابزاری اساسی تبدیل شده است که با استفاده از آن افراد می‌توانند حق خود را برای آزادی بیان اعمال کنند» (Kravets, 2011) لارو در گزارش خود تأکید داشت که «باید محدودیت هرچه کمتر برای جابجایی اطلاعات از طریق اینترنت وجود داشته باشد، مگر در مواردی بسیار،

1. Viviance Reding

بسیار استثنایی و محدود که در قوانین بین‌المللی حقوق بشری پیش‌بینی شده است.» لارو هم- چنین تأکید داشت که «هرگونه محدودیتی باید به طور واضح توسط قانون مشخص گردد، و هم‌چنین ثابت گردد که این محدودیت، لازم و کمترین مزاحمت برای محافظت از حقوق دیگران را دارد» (UN human right office of high commisioner, 2011).

دکتر رگلitz می‌گوید: «دسترسی به اینترنت اصلاً کالای تجملی محسوب نمی‌شود، بلکه یکی از حقوق معنوی بشر است و همه باید دسترسی آزاد و بی‌هزینه‌ای به محیط اینترنت جهانی داشته باشند. بدون دسترسی به اینترنت، بسیاری از افراد توانایی تاثیرگذاری بر بقیه‌ی دنیا را نخواهند داشت. بنابراین این افراد در تعیین قوانینی که باید در دنیا از آن‌ها پیروی کنند، نقشی نخواهند داشت. آزادی بیان و آزادی دسترسی به اطلاعات در حال حاضر به شدت به دسترسی داشتن به اینترنت وابسته شده است و اکنون همه‌ی اطلاعات سیاسی و اقتصادی توسط دارندگان اطلاعات در فضای اینترنت به اشتراک گذاشته می‌شود (Reglitz, 2019:34).

از دیدگاه موافقین حق دسترسی به اینترنت به‌عنوان یک حق بشری مستقل، اینترنت برای برخورداری از حق زندگی شایسته در جهانی کنونی ضرورت دارد. با پذیرش این ادعا اینترنت از یک ابزار ارتباطی صرف به یک حق بنیادین تبدیل می‌گردد.

6. حق دسترسی به اینترنت در حقوق داخلی ایران

در نظام حقوقی ایران وضعیت حق دسترسی به اینترنت چندان روشن نیست. چه از نظر سیاست تقنینی و چه از نظر سیاست قضایی، رویه روشن و مشخصی مشاهده نمی‌شود. رویکرد غالب آن است که قواعد ناظر بر وسایل ارتباطی سنتی نظیر مطبوعات، رادیو و تلویزیون بر دسترسی به اینترنت نیز باید تسری یابد. در حالی که قیاس اینترنت با سایر وسایل ارتباطی به دلایل متعددی درست نیست و سبب می‌شود در برخی از حوزه‌ها قاعده‌ای برای اعمال آن یافت نشود و در برخی حوزه‌ها نیز، به دلیل ماهیت چندرسانه‌ای اینترنت، چندین قاعده قابل اعمال و معارض یافت شود (انصاری، 1399: 52).

بند (ب) اصل دوم قانون اساسی یکی از وظایف دولت را بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه‌زمینه‌ها با استفاده از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر برشمرده است. مصادیق مذکور در این بند جنبه تمثیلی دارد بنابراین می‌تواند الزام دولت به بالا بردن آگاهی مردم از طریق دسترسی به اینترنت را نیز مشمول این بند قرار دهد. اصل 24 قانون اساسی نیز اصل آزادی مطبوعات و نشریات را بیان نموده که یکی از الزامات آن حق دسترسی به اینترنت است. با

این وجود در مقررات‌گذاری در ارتباط با اینترنت هیچ‌گاه اصول مذکور به‌عنوان یک اصل در مقررات‌گذاری اینترنت در ایران اعمال نگردیده است. برای مثال شورای عالی فضای مجازی و یا حتی مجلس شورای اسلامی هیچ‌گاه در قوانین مصوب خود در ارتباط با اینترنت این اصول را به عنوان مبانی مقررات‌گذاری اینترنت ارائه ننموده‌اند.

در منشور حقوق شهروندی در فصلی تحت عنوان «دسترسی به فضای مجازی» دسترسی به اینترنت به‌عنوان یک حق مطرح شده است. ماده 33 این منشور مقرر می‌دارد: «حق شهروندان است که آزادانه و بدون تبعیض از امکان دسترسی و برقراری ارتباط و کسب اطلاعات و دانش در فضای مجازی بهره‌مند شوند. این حق از جمله شامل احترام به تنوع فرهنگی، زبانی، سنت‌ها و باورهای مذهبی و مراعات موازین اخلاقی در فضای مجازی است. ایجاد هرگونه محدودیت (مانند فیلترینگ، پارازیت، کاهش سرعت یا قطعی شبکه) بدون مستند قانونی صریح ممنوع است.» مطابق این ماده هرگونه اخلاص و ایجاد محدودیت در حق دسترسی به اینترنت از جمله از طریق فیلترینگ، پارازیت و... تنها از طریق قانون امکان‌پذیر است. در خصوص این‌که منظور از مستند قانونی چیست به‌نظر می‌رسد با توجه به تعدد نهادهای مقررات‌گذار در فضای سایبری کشورمان از جمله شورای عالی فضای مجازی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی امنیت ملی و سایر شوراهای مرتبط، باید استدلال نمود که محدودیت آزادی اینترنت در ایران تنها به موجب قانون مصوب مجلس شورای اسلامی صورت نمی‌گیرد بلکه مصوبات سایر نهادها نیز می‌تواند زمینه‌ی محدودیت دسترسی به اینترنت را ایجاد نماید.

در ماده 34 این منشور به حق دسترسی به مزایای دولت الکترونیک بدون تبعیض اشاره شده است. در ماده 35 برخی اصول مهم مرتبط با حق دسترسی به اینترنت مطرح شده است. از جمله این‌که کاربران از امنیت سایبری و فضای ارتباطی برخوردار باشند؛ بتوانند از اینترنت برای اطلاع-رسانی استفاده نمایند؛ داده‌های شخصی آن‌ها در اینترنت از امنیت برخوردار باشد؛ سرانجام حریم خصوصی آن‌ها بدون مجوز قانون در اینترنت نقض نگردد.

به‌طور خلاصه می‌توان گفت منشور حقوق شهروندی نخست، حقی تحت عنوان حق دسترسی اینترنت را به رسمیت شناخته است، دوم این‌که محدودیت دسترسی به اینترنت باید به‌موجب قانون باشد، سوم این‌که هرگونه دسترسی غیرقانونی به داده‌های اشخاص در فضای سایبری ممنوع است. به‌عبارت دیگر مکاتبات اشخاص در اینترنت از هرگونه تعرضی مصون است و چهارم حریم خصوصی اشخاص در فضای اینترنت نباید مورد تعرض قرار گیرد.

در قانون تجارت الکترونیک مصوب 1382 و قانون جرائم رایانه‌ای مصوب 1388 به صراحت اشاره به حق دسترسی به اینترنت نشده است. قانون تجارت الکترونیک تلاش نموده بستری امن در فضای سایبری برای ارائه‌ی خدمات فراهم آورد که این خود یکی از لوازم استفاده از اینترنت به‌عنوان ابزار اطلاع‌رسانی است. برای مثال این قانون حمایت مقرر در قوانین کشور در زمینه حقوق مولفین و مخترعین، اسرار تجاری و علائم تجاری¹ را به اینترنت تسری داده است. یکی دیگر از اقدامات مثبت جهت استفاده از اینترنت جرم‌انگاری برخی اعمال مجرمانه جهت تضمین امنیت این حوزه است. باب چهارم این قانون تحت عنوان جرائم و مجازات‌ها، تلاش نموده تا خلاء حقوقی موجود در زمینه جرائم رایانه‌ای را برطرف نمایند.

ماده 38 قانون مدیریت خدمات کشوری که برای تسریع و سهولت در ارائه‌ی خدمات به مردم، دولت را ملزم به تأسیس واحدهای خدمات‌رسانی الکترونیکی نموده و هم‌چنین بند 15 سیاست‌های کلی نظام اداری - مصوب 1389 نیز توسعه نظام اداری الکترونیک و فراهم آوردن آن به منظور ارائه مطلوب خدمات عمومی را به‌عنوان یکی از موارد الزامی دولت در اصلاح نظام اداری کشور برشمرده است. این ماده نوعی الزام برای دولت ایجاد می‌کند که زیرساخت‌های دسترسی به اینترنت برای شهروندان از سوی دولت توسعه یابد. با این حال این ماده، توسعه دسترسی به اینترنت را تنها از جنبه توسعه خدمات دولت الکترونیک در نظر داشته است.

در قانون جرائم رایانه‌ای مصوب 1388 به حق به دسترسی به اینترنت اشاره نشده است، اما با توجه به ماده 21 این قانون که پالایش (فیلتر) فضای مجازی را تنها از سوی کارگروه مصادیق مجرمانه که در ماده 22 این قانون مقرر شده، مجاز تلقی کرده است، به‌طور ضمنی به این معنی است که ایجاد هرگونه محدودیت دیگر از سوی دولت جزء در مواردی که از سوی کارگروه مصادیق مجرمانه مصوب شده، ممنوع است.

با وجود قوانین و مقررات فوق در نظام حقوقی کشورمان در ارتباط با دسترسی به اینترنت اما باید استدلال کرد، صرف استناد به این منشور و سایر قوانین و مقررات فوق به این معنی نیست که در نظام حقوقی ایران حقی مستقل تحت عنوان حق دسترسی به اینترنت به رسمیت شناخته شده است. به‌عبارت دیگر، در قوانینی که در ایران حقوق و تکالیف افراد در زمینه استفاده از اینترنت را معین کرده است، اشاره صریح به حق دسترسی به اینترنت نشده است.

¹. مبحث دوم این قانون تحت عنوان «حفاظت از «داده پیام» در بستر مبادلات الکترونیکی» از حقوق مولفین، اسرار تجاری و علائم تجاری در فضای اینترنت حمایت کرده است.

نتیجه‌گیری

حق، همان‌طور که بحث شد، در حقوق به معنای حق داشتن در برابر حق بودن است. به‌جهت اینکه دسترسی به اینترنت حقی مستقل در کنار سایر حقوق بشری محسوب گردد لازم است شأن مشابه یک حق داشته باشد. به این معنی که در برابر حق دسترسی به اینترنت الزام و تکلیف برای دولت به موجب اسناد بین‌المللی و یا قوانین و مقررات داخلی یک کشور ایجاد گردد.

در ارتباط با حق دسترسی به اینترنت دلایل مناسبی وجود دارد که بتوان بر مبنای آن استدلال نمود که دسترسی به اینترنت یک حق بشری است. دسترسی به اینترنت در حال حاضر، صرفاً یک کالای تجملی برای کسانی که توان مالی پرداخت هزینه آن را دارند نیست، بلکه برعکس برخورداری از حداقل‌های یک زندگی شایسته در جهان امروز مستلزم دسترسی به اینترنت است. اهمیت اینترنت در اعمال بسیاری از اقسام حقوق بشر کاملاً بدیهی است. برای مثال حق بر آزادی بیان، حق بر آزادی تجمعات بی‌تردید مستلزم وجود یک اینترنت آزاد و عدم سانسور و کنترل از سوی دولت‌ها است.

رویه کنونی دولت‌ها در سطح جهانی در توسعه اینترنت و امکان دسترسی به آن با هزینه پایین حاکی از این است که شاید بتوان استدلال کرد که در آینده شناسایی حق دسترسی به اینترنت به عنوان یک حق مستقل بشری اجتناب‌ناپذیر است. با این حال از بررسی رویه‌ی سازمان‌ها و دیوان‌های حقوق بشری شناسایی حق دسترسی به اینترنت به عنوان یک حق بشری، مشابه حق بر آزادی بیان، ممنوعیت شکنجه و غیره اثبات نمی‌گردد. برخی استدلال نموده‌اند که چون اینترنت نوعی رسانه برای انتشار اطلاعات محسوب می‌گردد، بنابراین حق دسترسی به اینترنت را می‌توان ذیل حق آزادی بیان مذکور در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق حقوق مدنی و سیاسی گنجانند. اینترنت با وجود اهمیت آن برای اعمال طیف وسیعی از حقوق بشر، اما نتوانسته شأن مشابه یک حق بشری داشته باشد، زیرا در صورت الزام دولت‌ها به تدارک حق دسترسی به اینترنت برای شهروندان، این امر هم‌چنین مستلزم آن است که دولت‌ها را ملزم نماییم که زیرساخت‌های دسترسی به اینترنت را برای همه شهروندان خود فراهم آورند که از هیچ سند بین‌المللی حقوق بشری نمی‌توان این الزام را برای دولت‌ها اثبات نمود. ممنوعیت سانسور و یا خاموش کردن و یا ایجاد محدودیت در دسترسی به اینترنت را می‌توان تحت عناوین کلی‌تری از جمله حق دسترسی به اطلاعات تضمین نمود.

در نظام حقوقی ایران نیز هرچند منشور حقوق شهروندی «حق دسترسی به اینترنت» را به‌عنوان حق شهروندی مستقل به رسمیت شناخته است با این حال، این منشور، سند لازم‌الاجرائی

در نظام حقوقی ایران نیست، زیرا تدوین‌کنندگان این منشور تلاش نموده‌اند که حقوق شهروندی موجود در نظام حقوقی ایران را با تفسیری که خود داشته‌اند، در یک سند منسجم بیان نمایند. نه اینکه حق جدید ایجاد نماید. نتیجه اینکه در حال حاضر در هیچ سند حقوقی معتبر در کشور ما، نظیر قانون اساسی و قوانین عادی مصوب مجلس شورای اسلامی، حقی تحت عنوان دسترسی به اینترنت به رسمیت شناخته نشده است.

فهرست منابع

1. انصاری، باقر 1399، «حق دسترسی به اینترنت؛ مبانی و محتوا»، مجله حقوقی دادگستری، دوره 84، ش 112.
2. راسخ، محمد، 1381، حق و مصلحت، مقالاتی در فلسفه حقوق، فلسفه حق و فلسفه ارزش، طرح نو، تهران.
3. رضایی، مهدی. بابازاده مقدم، حامد، 1393، «اصول تدوین قوانین و مقررات برای اینترنت با تأکید بر مصوبات یونسکو و شورای اروپا»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال پانزدهم، ش 42.
4. سیامک قاجار قیونلو، 1386، مقدمه حقوق سایبر، میزان، تهران.
5. قاری سیدفاطمی، سیدمحمد، 1393، حقوق بشر در جهان معاصر: درآمدی بر مباحث نظری: مفاهیم، مبانی، قلمرو و منابع، چاپ چهارم، جلد اول، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، تهران.
6. کاستلز، مانوئل، 1382، عصر اطلاعات اقتصاد جامعه و فرهنگ، چاپ سوم، جلد اول، نشر طرح نو، تهران.
7. معتمدنژاد، کاظم، 1382، اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی: ژنو: 2003، تونس، 2005، جلدیکم، تهران، مرکز پژوهش‌های ارتباطات.
8. Milton L. Mueller (2010) *Networks and States: The Global Politics of Internet Governance*, MIT Press.
9. Merten Reglitz. *The Human Right to Free Internet Access*. *Journal of Applied Philosophy*, 2019; DOI: 10.1111/japp.12395
10. Maurer, Time (2011) *Cyber Norm Emergence at the United Nations—An Analysis of the Activities at the UN Regarding Cyber-security*, Cambridge, MA: Belfer Center for Science and International Affairs.
11. Jonathon W. Penney (2011) *Internet Access Rights: A Brief History and Intellectual Origins*, 38 Wm. Mitchell L. Rev., no. 1.

12. *United Nations Report: Internet Access Is a Human Right*, L.A. Times (June 3, 2011), <http://latimesblogs.latimes.com/technology/2011/06/united-nations-reportinternet-access-is-a-human-right.html>;
13. Vinton G. Cerf, Op-Ed(2012) *Internet Access Is Not a Human Right*, N.Y. Times;
14. Devin Coldewey (2012) Editorial, *Is the Internet a Human Right?* Tech- Crunch, <http://techcrunch.com/2012/01/05/is-the-internet-a-human-right>.
15. Human Rights Comm., Rep. of the Human Rights Comm., Aug. 1, 2009–Jul. 31, 2010, 65(26), 68(24), 68(28), 70(20), 72(24), 75(9), U.N. Doc. A/65/40 (Vol. 1); GAOR, 65th Sess., Supp. No. 40 (2010) (responding to reports from Moldova, the Russian Federation, Mexico, Uzbekistan, and Israel).
16. Frank La Rue (2011) "Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression" Human Rights Council, Seventeenth session Agenda item 3, United Nations General Assembly.
17. Klang, Mathias and Murray, Andrew (2005), *Human Rights in the Digital Age*, London: Routledge-Cavendish.
18. Yaman Akdenian (2012) *Freedom of Expression on the Internet: Study of Legal Provisions and Practices Related to Freedom of Expression, the Free Flow of Information and Media Pluralism on the Internet in OSCE Participating States*, The Representative on Freedom of the Media Organization for Security and Co-operation in Europe Wallnerstrasse 6, 1010 Vienna Austria.
19. Lloyd J Ian, (2000) *Information Technology Law*, London: Butterworths.
20. Klang, Mathias; Murray, Andrew, (2005) *Human Rights in the Digital Age*, London: Routledge-Cavendish.
21. Reglitz, Merten, (2019) "The Human Right to Free Internet Access" journal of applied philosophy, Issue No.6
22. Skepys, Brian (2012) "Is There a Human Right to the Internet?", Journal of Politics and Law, Vol. 5, No. 4.
23. Szoszkiewicz, Łukasz (2018) "Internet Access as a New Human Right?" State of the Art on the Threshold of 2020". *Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im*, Issue no 8.
24. Rutzen Douglas, Zenn Jacob (2011) "Association and Assembly in the Digital Age." *The International Journal of Not-for-Profit Law* 13.4
25. Ahumanrigh.org, Right, a Human. A Human Right: Everyone Connected, <http://ahumanright.org> Accessed 10 december 2015.
26. BBC Internet Poll: Detailed Findings, "BBC World Service, 8 March 2010." Available at:<http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/8548190.stm>.
27. BBC Online, Country Profile: "South Korea, November 10, 2006, Available at: http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia_pacific/country_profiles/1123668.stm.
28. Berlin Conference the Internet and Human Rights: Last accessed on: December 2012. Available at: <http://internethumanrights.org/wordpress/>
29. Brendan Greeley and Eric Ombok, "In Kenya, Securing Cash on a Cell Phone", Bloomberg BusinessWeek, Magazine. <Http://www.businessweek.com/magazine/in-kenya-securing-cash-on-a-cell-phone-09082011.html>. Accessed 16 may 2013.

30. Center for Democracy & Technology, The internet and the Human Rights: An Overview, available at <http://www.cdt.org/international/000105humanrights.shtml>, visited on 29 Jun 2004
31. Cerf, Vint. Internet Access is Not a Human Right. New York Times. January 4th 2012. <http://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/internet-access-is-not-a-human-right.html>.
32. Huffington Post: Internet Access Is A Human Right, United Nations Report Declares, accessed 4 August 2013, available at: https://www.huffpost.com/entry/internet-access-human-right-united-nations-report_n_872836
33. Unite nation human right office of high commissioner (2011) Internet should remain as open as possible – UN expert on freedom of expression". Geneva. 3 June 2011. Available at: <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=11108&LangID=E>
34. James Vincent, "UN condemns internet access disruption as a human rights violation". The Verge. Retrieved 20 October 2016, available at: <https://www.theverge.com, accesses 2016/7/4>
35. Jenny Wilson, "United Nations Report Declares Internet Access a Human Right" TIMETechland <<http://techland.time.com/2011/06/07/united-nations-report-declares-internet-access-a-human-right/> accessed January 4, 2014.
36. Kravets, David, "U.N. Report Declares Internet Access a Human Right". Available at: <https://www.wired.com/2011/06/internet-a-human-right/>
37. McHugh, Molly. "UN Declares Internet Access A Human Right". Digital Trends. N.P., 2017. Web. 4 Mar. 2017.
38. Reno v. ACLU (Eastern District Court of Pennsylvania, civil action 98-5591, available at http://supreme.usatoday.findlaw.com/supreme_court/decisions/lower_court/98-5591.html, visited on 23 Feb 2002) decision, June 26, 1997.
39. Sherif Elsayed-Ali: "Internet access is integral to human rights" Available at: <http://www.egyptindependent.com/node/601891>, last accessed on: November, 2012.
40. UN Office of the High Commissioner for Human Rights, 2011, United Nations Internet should remain as open as possible: "UN expert on freedom of expression". Geneva. Available at: <http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=11108>.
41. Vinton G. Cerf, Op-Ed. (2012). Internet Access Is Not a Human Right, N.Y. Times, Jan. 5, 2012, at A25; Devin Coldewey, Editorial, Is the Internet a Human Right?, Tech- Crunch), <http://techcrunch.com/2012/01/05/is-the-internet-a-human-right.>
42. G.A. Res. 60/251, U.N. GAOR, 60th Sess., Supp. No. 49, U.N. Doc. A/RES/60/251 (Apr. 3, 2006).

43. Human Rights Comm., General Comment No. 34 on Article 19: Freedoms of Opinion and Expression, 15, U.N. Doc. CCPR/C/GC/34 (Sep. 12, 2011)
44. U.N. Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, OSCE Representative on Freedom of the Media, OAS Special Rapporteur on Freedom of Expression & ACHPR Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information, *International Mechanisms for Promoting Freedom of Expression, Joint Declaration on Freedom of Expression and the Internet* 1a (June 1, 2011), available at <http://www.osce.org/fom/78309>
45. U.N. Doc. A/HRC/17/27 (May. 16, 2011)
46. U.N. Doc. CCPR/C/GC/34 (Sep. 12, 2011)